

Naar een 'gezonde' ruimtelijke ordening: elektrosmog als testcase?

Peter De Smedt

Regelmatig duiken in de media verontrustende berichten op als zou de toegenomen elektrosmog, een verzamelnaam van alle elektromagnetische velden en radiostraling bijeen, ook zorgen voor zogenaamde elektrostress. Deze term is een verzamelnaam van allerlei welzijns- of gezondheidsklachten die volgens sommige berichten zouden samenhangen met elektrosmog. Het gaat van hoofdpijn, duizeligheid en lichte misselijkheid tot ernstige ziekten als hersentumoren of leukemie. Vooral de mobiele telefonie ligt daarbij onder vuur. Bij vele burgers leeft de perceptie dat een gsm-zendmast in hun buurt ernstige risico's inhoudt voor het welzijn of de gezondheid.

Een toenemend gebruik van elektrische apparaten en toepassingen heeft ervoor gezorgd dat er ook steeds meer elektromagnetische straling in onze directe leefomgeving gemeten kan worden. Er bestaan verschillende van deze zogenaamde elektromagnetische velden. Binnen en rondom de woning gaat het bijvoorbeeld van banale huishoudelijke apparatuur zoals microgolfovens tot de alomtegenwoordige mobiele telefoons en zendmasten, draadloze netwerken, zonnebanken, laserpointers of hoogspanningslijnen.

Mobilofobie: angst zonder bewijzen?

Enkele oorzaken van de angst bij de bevolking zijn berichten in de media over wetenschappelijke onderzoeken¹. Andere factoren van maatschappelijk verzet tegen de inplanting van gsm- en UMTS-masten zijn van esthetische of stedenbouwkundige aard, maar tevens een gevoel van gebrek aan controle en inbreng bij het bepalen van de plaats van nieuwe basisstations.

Als antwoord op de groeiende maatschappelijke zorg over elektromagnetische straling die mobilfoonzendmasten afgeven, is er wereldwijd een golf van wetenschappelijk onderzoek op gang gekomen. Zo heeft de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) via het Internationale EMF-project een programma opgezet om de wetenschappelijke ontwikkelingen rond elektromagnetische velden te volgen, om de gezondheidseffecten ervan te evalueren, en om te adviseren over mogelijke gevaren ervan en passende maatregelen vast te stellen². Geen van de onderzoeken heeft tot nog toe eenduidige conclusies gebracht over de gezondheidseffecten van de blootstelling aan elektromagnetische velden. Over de gezondheidsrisico's en milieueffecten van deze netwerken bestaan dan ook - ook op hoog academisch niveau - nog steeds sterk uiteenlopende opvattingen.

Het voorzorgsprincipe als hefboom voor een strenge regulering

Om mogelijke gezondheidsrisico's van elektromagnetische velden vast te stellen, stoot de wetenschap op tal van onzekerheden. Wereldwijd bestaat er een toenemende neiging om, in het licht van die onzekerheden, voorzorgsmaatregelen te nemen. Er zijn verscheidene juridische gedragslijnen ontwikkeld om, opnieuw rekening houdend met de wetenschappelijke onzekerheden, om te gaan met de bezorgdheid van de bevolking. In wezen gaat het om gedragslijnen die aanzetten tot voorzichtigheid of voorzorg. Een belangrijk beginsel is het *precautionary principle* of voorzorgsbeginsel, dat in Vlaanderen onder andere werd verankerd in artikel 1.2.1 van het *Decreet betreffende de algemene bepalingen inzake milieubeleid* (DABM). Andere, daarmee vergelijkbare principes zijn het beginsel van *prudent avoidance* of *verstandig vermijden*³ of het ALARA, *as low as reasonably achievable*⁴.

Een met deze voorzorgsprincipes overeenstemmende gedragslijn bestaat erin een strenge wetgeving met milieunormen uit te vaardigen, waarvan de drempelwaarden zo worden opgesteld dat ze mogelijke gezondheidsrisico's uitschakelen. Dit uitgangspunt moet ook in verband worden gebracht met artikel 23 van de Grondwet, dat iedereen het recht op een gezond leefmilieu waarborgt⁵. Uit recente wetgevingsinitiatieven blijkt dat de gewestelijke wetgevers alvast de boodschap begrepen hebben.

Reeds lang beschikt België over een kaderwet inzake niet-ioniserende stralingen: de *Wet betreffende de bescherming van de mens en van het leefmilieu* tegen de schadelijke effecten en de hinder van niet-ioniserende stralingen, infrasonen en ultrasonen (12 juli 1985). Op grond hiervan kan men milieukwaliteitsnormen vastleggen, evenals product- en gebruiksnormen. Van die mogelijkheid werd gebruik gemaakt voor het normeren van zendmasten voor elektromagnetische golven tussen 10 MHz en 10 GHz⁶. Ging men er aanvankelijk van uit dat de normering van zendmasten een federale bevoegdheid was, dan oordeelde het Grondwettelijk Hof (arrest van 15 januari 2009) dat deze een gewestelijke bevoegdheid was⁷. De federale overheid en de gsm-operatoren verloren hiermee een proces tegen de Brusselse gewestelijke norm⁸, die strenger is dan de tot nog toe geldende federale norm. De nieuwe norm in Brussel is immers 3 V/m (Volt per meter), terwijl de federale normen afhankelijk werden gesteld van de frequentie (voor 900 MHz is de norm 21 V/m, voor 1800 MHz 29V/m en voor UMTS - 2200 MHz 31 V/m). Volgens het Grondwettelijk Hof biedt de Brusselse ordonnantie een antwoord op de bekommernis om het recht op een gezond leefmilieu te waarborgen, vastgelegd in artikel 23 van de Grondwet. De keuze van de gewestwetgever om in artikel 3 van de bestreden ordonnantie een strengere milieunorm op te nemen, via de toepassing van het voorzorgsbeginsel, behoort volgens het Hof tot de eigen bevoegdheid van de gewestelijke wetgever; en bij gebrek aan bindende internationale of Europese normen op dit gebied, kan het niet worden afgekeurd. In navolging van dit arrest vernietigde de Raad van State⁹ intussen de federale norm en inspireerde Wallonië zich op de Brusselse norm¹⁰.

Door beide arresten (Grondwettelijk Hof en Raad van State) bevindt het Vlaamse Gewest zich in een juridisch vacuüm: Vlaanderen heeft inderdaad nog steeds geen eigen gsm-normen. Dit is de reden waarom men sindsdien geen stedenbouwkundige vergunningen meer verleent voor nieuwe zendmasten; onder meer op basis van het doelstellingenartikel van de ruimtelijke ordeningswetgeving (zie verder) - evenwel is het plaatsen van heel wat antennes zonder een dergelijke vergunning mogelijk¹¹. Het Vlaams parlement nam wel al een resolutie over gsm-straling aan, waarin het pleit voor een normverlaging tot 3 volt per meter, naar analogie met de norm die op dat ogenblik al in het Brussels Hoofdstedelijk

Gewest gold (7 januari 2009)¹². Maar hoe die eisen concreet in Vlaamse wetgeving zullen worden omgezet, is nog niet duidelijk. Hierover ondervraagd in het Vlaams Parlement, antwoordde minister Schauvliege dat een Vlaams initiatief in de maak zou zijn en dat een Vlaams uitvoeringsbesluit bij de wet van 1985 zou volstaan¹³. Daarover opnieuw ondervraagd door Vlaams parlements lid Hermes Sanctorum, verklaarde de minister een half jaar later dat haar kabinet en administratie nog steeds hard werken aan een regelgevingskader¹⁴. Het voorstel dat zij aan de Vlaamse regering zal voorleggen, zou extra bescherming bieden aan gevoelige bevolkingsgroepen zoals scholen, kinderdagverblijven of ziekenhuizen - zonder echter het toepassingsgebied van de beschermingsnorm hiertoe te beperken; tegelijk zou het voorstel een beschermingsniveau bieden zonder uitsluiting voor zendantennes van veiligheidsdiensten, luchtvaart, scheepvaart, radio of televisie. Hoewel de beschermingsnorm zelf minder streng is gedefinieerd dan in onze buurgewesten of in de resolutie van het Vlaams Parlement, zou dit alvast een verstrenging inhouden ten opzichte van de Brusselse en Waalse wetgeving¹⁵.

Gsm-jurisprudentie

Het hoeft niet te verbazen dat de maatschappelijke onrust over de door het mobilfoonnet opgewekte elektromagnetische velden aanleiding gaf tot belangwekkende rechtspraak; zowel in administratiefrechtelijke geschillen voor de Raad van State, waar regelmatig stedenbouwkundige vergunningen voor zendmasten worden aangevochten, als naar aanleiding van privaatrechtelijke geschillen voor de gewone

Door de arresten van het Grondwettelijk Hof en de Raad van State bevindt het Vlaamse Gewest zich in een juridisch vacuüm: Vlaanderen heeft nog steeds geen eigen gsm-normen.

rechtbanken, zoals de vrederechten, onder meer binnen de burenhinderleer¹⁶. Hoewel op dit vlak zeker (nog) geen eenduidigheid heerste, geeft de rechtspraak wel de tendens aan dat de inplanting van een gsm-zendmast in de onmiddellijke buurt van een kwetsbare omgeving, zoals een woonbuurt, verzorgings- of schoolinstelling, geen evident gegeven is¹⁷.

Niet alleen esthetische argumenten, zoals visuele hinder, worden naar voor gebracht, maar vaak ook mogelijke gezondheidsschade. Hierbij wordt ook dikwijls verwezen naar het voorzorgsbeginsel, dat aldus een plaats lijkt te veroveren in de beslechting van private geschillen. Dit laatste is opmerkelijk omdat het voorzorgsbeginsel in wezen een beleidsbeginsel is dat richtinggevend is bij het nemen van overheidsbeslissingen: het bindt omwille van zijn juridische natuur enkel de overheid, en niet de burgers.

Een aantal recente, ophefmakende uitspraken brengen de problematiek van de locatiekeuze van gsm-zendmasten opnieuw onder de aandacht.

Zo legde de rechtbank van eerste aanleg te Gent, op vordering van een nabijgelegen bedrijf en een aantal omwonenden, het verbod op om een gsm-zendmast op te richten en in gebruik te nemen, dit op straffe van een dwangsomvergoeding van 4000 euro per dag dat een inbreuk op dit verbod wordt begaan (vonnis van 18 mei 2009)¹⁸. Nochtans had men voor de oprichting van de zendmast een stedenbouwkundige vergunning. De rechter oordeelde echter dat de vergunning onwettig was, omdat de vergunnende overheid bij de toekenning van de stedenbouwkundige vergunning geen *milieutoets* had uitgevoerd. Op grond van die milieutoets moest de aanvraag worden getoetst aan mogelijke gezondheidsrisico's of milieuschade van zendmasten. De rechter oordeelde

dat de juridische grondslag daartoe is gelegen in het *Decreet ruimtelijke ordening* (artikel 4)¹⁹. Deze bevat de doelstelling van het ruimtelijk beleid en luidt als volgt: 'De ruimtelijke ordening is gericht op een duurzame ruimtelijke ontwikkeling waarbij de ruimte beheerd wordt ten behoeve van de huidige generatie, zonder dat de behoeften van de toekomstige generaties in het gedrang gebracht worden. Daarbij worden de ruimtelijke behoeften van de verschillende maatschappelijke activiteiten gelijktijdig tegen elkaar afgewogen. Er wordt rekening gehouden met de ruimtelijke draagkracht, de gevolgen voor het leefmilieu en de culturele, economische, esthetische en sociale gevolgen. Op deze manier wordt gestreefd naar ruimtelijke kwaliteit.' Hoewel het vrijwaren van de gezondheid als dusdanig niet expliciet in deze doelbepaling is ingeschreven, wordt er aangenomen dat deze bezorgdheid ook door het ruimtelijk beleid wordt gevat.

Ook in de beslissing van de rechtbank van eerste aanleg staat de gezondheidsargumentatie centraal. De redenering die gehanteerd wordt, is zeer verstrekkend. Volgens de rechtbank moet aanvaard worden dat de stralen van zendmasten waarschijnlijk gevaarlijk zijn, zolang niet wetenschappelijk bewezen is dat de stralen van deze masten ongevaarlijk zijn. Volgens de rechtbank zou de oprichting en ingebruikname van de mast in hun onmiddellijke woonomgeving, voor de eisers niet enkel een objectief gezondheidsrisico betekenen en een subjectief gevoel van onveiligheid met zich meebrengen.

Ongeveer een maand later diende ook de Raad van State zich uit te spreken over een vergunning voor de oprichting van een zendmast. De Raad oordeelde dat een overheid die zich over een bouwaanvraag uitsprekt, de nadelige gevolgen van het gebruik of de exploitatie van een installatie op de gezondheid van de omwonenden in overweging moet nemen. Inzake de beoordeling van de gezondheidsrisico's kan het niet volstaan om te verwijzen naar de aanbevelingen van de Wereldgezondheidsorganisatie; deze vermelden namelijk geen concrete blootstellingsrichtlijnen²⁰. En omdat uit de motivering van de afgeleverde vergunning niet bleek dat de vergunnende overheid de mogelijke gezondheidsschade van de omwonenden afdoende in de beoordeling van de aanvraag had betrokken, werd deze vernietigd.

Hoewel het vrijwaren van de gezondheid niet expliciet in het Decreet ruimtelijke ordening is ingeschreven, wordt er aangenomen dat deze bezorgdheid ook door het ruimtelijk beleid wordt gevat.

Gebruik van de ruimtelijke ordening voor een beter leefmilieu

De geciteerde gsm-rechtspraak biedt een goede gelegenheid om het debat over het gebruik van de ruimtelijke ordening voor een beter leefmilieu even onder de aandacht te brengen.

Dat het ruimtelijk beleid een significante impact heeft op de kwaliteit van het leefmilieu en de gezondheid van de burgers, is bekend²¹. Het maakt voor het leefmilieu of de gezondheid wel degelijk een verschil waar nieuwe autowegen of een bedrijventerrein worden gepland en hoe men verschillende gebruiksfuncties, zoals wonen, natuur of industrie, inplant, of waar een vergunning wordt afgeleverd voor de bouw van een winkelcentrum, de inrichting van een nieuwe woonverkaveling...of de oprichting van een gsm-mast. Een onoordeelkundige inplanting van constructies of gebruiksfuncties geeft aanleiding tot versnippering, wateroverlast, mobiliteits- of gezondheidsproblemen. Voor dit laatste probleem kan worden verwezen naar de luchtvervuiling, met het vraagstuk van het fijn stof voorop.

De Vlaamse wetgeving inzake ruimtelijke ordening bevat verschillende aanknopingspunten op basis waarvan rekening kan worden gehouden met de nefaste gevolgen voor het leefmilieu of milieugerelateerde gezondheidsproblemen. Hierboven verwezen we reeds naar de doelbepaling van het ruimtelijk beleid, die nu is verankerd in artikel 1.1.4. van de *Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening*. Niet alleen bij de ruimtelijke planning, maar ook bij de vergunningsverlening moet men met deze bepaling rekening houden. Deze kreeg, voor vergunningsverlening, een verfijning in de zogenaamde *toets van de goede ruimtelijke ordening*. De Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening (artikel 4.3.1) omschrijft dit als volgt: 'De overeenstemming met een goede ruimtelijke ordening wordt beoordeeld met inachtneming van (...) aandachtspunten en criteria die betrekking hebben op de functionele inpasbaarheid, de mobiliteitsimpact, de schaal, het ruimtegebruik en de bouwdichtheid, visueel-vormelijke elementen, cultuurhistorische aspecten en het bodemreliëf, en op hinderaspecten, gezondheid, gebruiksgenot en veiligheid in het algemeen, in het bijzonder met inachtneming van de doelstellingen van artikel 1.1.4.'

Is dit voldoende? Kennelijk niet. Ondanks alle inbraakpogingen die men vanuit andere wetgeving onderneemt - onder de vorm van allerlei effectentoetsen zoals de milieueffectrapportageplicht, de habitattoets of de passende beoordelingsplicht, de watertoets, de natuurtoets of de landschapstoets²² - zijn de instrumenten waarover het beleidsdomein van de ruimtelijke ordening beschikt, nog steeds onvoldoende uitgebouwd om te fungeren als een integraal afwegingskader waarbij milieu- en gezondheidsoverwegingen volledig bij de beoordeling meewegen. Een pijnlijke confrontatie met deze realiteit vormt de rechtspraak over het stadsontwikkelingsproject aan het station Sint-Pieters in Gent²³. Het milieueffectrapport stelt dat de Europees gewaarborgde wettelijke normen voor fijn stof en stikstofdioxiden blijvend overschreden zullen worden en dat circa 3000 mensen hieraan blootstaan. Op klacht van de BBL en een aantal buurtbewoners oordeelde de Raad van State²⁴ in nogal bittere bewoordingen dat de ruimtelijke ordening niet is uitgerust om die problematiek aan te pakken, omdat er 'voor de betrokken overheid geen wettelijke verplichting bestaat om een ruimtelijk uitvoeringsplan niet goed te keuren of de afgifte van een stedenbouwkundige vergunning te weigeren indien door de realisatie van dit plan de grenswaarden worden overschreden'. De Raad oordeelde dat noch uit artikel 2.1.2. *VLAREM II*²⁵, noch uit de doelbepaling van artikel 4 van het Decreet ruimtelijke

Ondanks alle inbraakpogingen die men vanuit andere wetgeving onderneemt, zijn de instrumenten van het beleidsdomein ruimtelijke ordening nog steeds onvoldoende om milieu- en gezondheids-overwegingen volledig mee te laten wegen.

ordering (nu artikel 1.1.4. *Codex Ruimtelijke Ordening*), noch uit het integratiebeginsel, (verankerd in artikel 1.2.1. *DABM*), kan worden afgeleid dat milieukwaliteitsnormen ook bindend zijn bij de vaststelling van een ruimtelijk uitvoeringsplan of bij de afgifte van een vergunning. Niettegenstaande er wettelijk vaststaat dat de overheid die bevoegd is voor ruimtelijke ordening, bij het plannen of vergunnen ook met de gevolgen op het leefmilieu

en de gezondheid van de burgers moet rekening houden. Niettegenstaande de milieueffectrapportage blijvende overschrijdingen van de milieukwaliteitsnormen voorspelt en er bijgevolg gezondheidsschade dreigt. Maar toch weigert de rechtspraak het plan of de vergunning te vernietigen: op grond namelijk van de overweging dat die milieukwaliteitsnormen niet bindend zijn voor het beleidsdomein van de ruimtelijke ordening. Deze rechtspraak sluit weliswaar foutloos aan bij de klassieke (conservatieve) rechtsopvatting, die oordeelt dat de ruimtelijke ordening zich slechts kan uitspreken over strikt ruimtelijke kwesties, maar lijkt niettemin moeilijk verzoenbaar met de

jurisprudentie die zich op het vlak van de gsm-zendmasten vormde; nochtans is bij deze laatste het gezondheidsrisico minder zeker.

Deze *Sint-Pietersstation-jurisprudentie* indachtig, lijkt het onontbeerlijk dat men nieuwe instrumenten ontwikkelt die de doorwerking van milieunormen, waaronder milieukwaliteitsnormen, in de ruimtelijke ordening verzekeren. Dat dit beslist geen eenvoudige opdracht is, staat vast. Er bestaat inderdaad veel weerstand om milieudoelstellingen te laten doorwegen in ruimtelijke plannen. Doembeelden, zoals *Vlaanderen op slot*, duiken vaak in debatten op. Nochtans is pas met een dergelijke sturingsfilosofie een geïntegreerde, op omgevingsduurzaamheid gerichte ruimtelijke ordening mogelijk. Welke instrumenten daarvoor kunnen dienen, moet het voorwerp uitmaken van nadere studie en maatschappelijk debat. Het versterken van de doorwerking van de milieueffectrapportage in ruimtelijke plannen, is alvast één denkbaar spoor. Momenteel is ook die doorwerking nog al te vrijblijvend opgevat. Meer ambitieuze experimenten mogen echter evenmin onontgonnen blijven, zoals het inzetten van (integrale) milieuzonering²⁶ (waarvoor overigens reeds een wettelijke grondslag bestaat in de Codex Ruimtelijke Ordening²⁷), of het voorzien van een expliciete rechtsgrond voor de rechtstreekse toetsing van ruimtelijke plannen of bouwen verkavelingsvergunningen aan milieukwaliteitseisen (*milieukwaliteitstoets*).

Slotbeschouwingen

In het beleidsdomein *ruimtelijke ordening* bestaan traditioneel behoorlijke weerstanden om milieunormen te laten doorwegen in de besluitvorming over ruimtelijke plannen of vergunningen. Nochtans is de ordening van de ruimte en de wijze waarop de ruimte over verschillende functies verdeeld wordt cruciaal om een goede leefkwaliteit te kunnen verzekeren. De rechtspraak die zich ontwikkelde op het vlak van gsm-masten geeft alvast aan dat de ruimtelijke ordening wel degelijk inzetbaar is om de duurzaamheid van een omgeving te verbeteren. Een duurzame ruimtelijke ordening vereist evenwel dat milieunormen nog dieper kunnen doorwerken bij het uitwerken van ruimtelijke plannen of het afleveren van stedenbouwkundige vergunningen. Welke (mix van) instrumenten men daarvoor zal inzetten, moet het voorwerp uitmaken van een breder maatschappelijk debat. De opmaak van het tweede *Ruimtelijk Structuurplan (RSV II)* biedt alvast een goede gelegenheid om hierop in te gaan.

Bio

Peter De Smedt is advocaat bij LDR Milieujuristen te Gent en is als wetenschapper verbonden aan het Centrum voor Milieurecht UGent.

Noten

1. *Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek heeft enkele rapporten gepubliceerd waarin een voorlopige balans wordt opgemaakt. Een pdf-versie van het rapport is te vinden op www.viwt.a.be. Ook het MIRA-Milieurapport Vlaanderen, Thema Niet-ioniserende straling, 2006 maakt een stand van zaken op (pdf-versie op www.milieurapport.be). Zie verder ook: <http://www.gezondmilieu.be/> en <http://www.milieu-en-gezondheid.be/>*
2. www.who.int/peh-emf/en/
3. *Prudent avoidance* betekent het nemen van eenvoudige, gemakkelijk uit te voeren en goedkope maatregelen om blootstelling aan elektromagnetische velden te verminderen, zelfs als er geen aantoonbaar risico aanwezig is.
4. Een ietwat verouderd begrip dat staat voor een aanpak om bekende risico's zo klein mogelijk te maken, waarbij overwegingen van kosten, technologie, voordelen voor de gezondheid en veiligheid en andere economische en maatschappelijke overwegingen worden meegewogen. Het *ALARA-beginsel* was een leidend milieubeginsel in het Nederlandse milieurecht. Met ingang van 1 december 2005 is *ALARA* vervangen door het principe van het gebruik van de *Beste Beschikbare Technieken (BBT)*.
5. L. LAVRYSEN, "In de grondwet: het recht op bescherming van een gezond leefmilieu. Et alors?", *Oikos* 2009/3, 35-39.
6. K.B. van 10 augustus 2005, B.S. 22 september 2005
7. Grondwettelijk Hof, nr. 2/2009, 15 januari 2009, <http://arbitrage.be>
8. Ordonnantie van 1 maart 2007, BS 14 maart 2007.
9. Raad van State, afdeling bestuursrechtspraak, nr. 193.456, 20 mei 2009, <http://www.raadvst-consetat.be>
10. Decreet 3 april 2009, BS 6 mei 2009
11. Zie art. 3, 18° g) van het Besluit van de Vlaamse Regering van 14 april 2000 tot bepaling van de vergunningsplichtige functiewijzigingen en van de werken, handelingen en wijzigingen waarvoor geen vergunning nodig is, BS 18 mei 2000 (herhaaldelijk gewijzigd), dat het plaatsen van zend- en ontvangstinstallaties voor telecommunicatie op verlichtingspalen, weg- en spoorweginfrastructuur van de vergunningsplicht heeft vrijgesteld.
12. *Parl. St.* VI. Parl. 2008-2009, nr. 1996/3.
13. Commissie leefmilieu 6 oktober 2009.
14. Commissie leefmilieu 20 januari 2010.
15. In het antwoord van de minister is sprake van een zendsterkte van 3 volt per meter per antenne met een gecumuleerde maximale veldsterkte van 20,6 volt per meter.
16. Om beroep te kunnen doen op de theorie van de burenhinder wordt vereist dat door een niet foutief feit het "evenwicht" tussen de eigendommen (zoals dat voor de hinderverwekkende situatie gevestigd was en rekening houdend met de normale lasten verbonden aan het nabuurschap) wordt verbroken. De hinder moet dus de grenzen van het normale overschrijden en daardoor het evenwicht verbreken. Het al dan niet abnormaal karakter wordt soeverein beoordeeld door de feitenrechter. Daarbij spelen uiteraard de duur en de zwaarte van de hinder een rol, alsook de omvang van de schade. Het basisartikel voor deze leer is artikel 544 van het Burgerlijk Wetboek dat stelt dat eigenaars van hun eigendom het normaal genot en gebruik moeten kunnen maken.
17. P. DE SMEDT, L. LAVRYSEN, "Over het succes van mobieltjes en de emancipatie van het verzorgingsbeginsel. Een status questionis van de wetgeving en rechtspraak met betrekking tot de exploitatie van GSM-zendmasten", *Tijdschrift voor Milieurecht* 2002, 470-485.
18. Rb. Gent 18 mei 2009, *Nieuw Juridisch Tijdschrift* 2010, 69.
19. Deze bepaling is bij de recente wijziging van de stedenbouwwetgeving hernomen in het artikel 1.1.4. van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening.

20. Raad van State, afdeling bestuursrechtspraak, nr. 193.456, **15 juni 2009**, <http://www.raadvst-consetat.be>
21. Voor een uitstekend overzicht, raadpleeg: E. GRIETENS, *Vlaanderen in de knoop. Een uitweg uit de ruimtelijke wanorde*, Brussel, ASP, 2009, 188 pag.
22. P. DE SMEDT, A. STEENBRUGGHE, "Ruimtelijke ordening: strijdperk van de sectoren? De impact van sectorale effectenbeoordeling op de ruimtelijke planning en stedenbouwkundige vergunningverlening", *Tijdschrift voor Ruimtelijke Ordening- Ruimte & Planning* (bijzonder nummer), 2007, 16-26.
23. Het gaat daarbij zowel om de vernieuwing van het station zelf als om de bouw van 100.000 m² kantoren, ongeveer evenveel appartementen en 30.000 m² commerciële functies. Verder wordt geïnvesteerd in het knooppunt voor openbaar vervoer. De projectontwikkeling voorziet ook in een ondergrondse parkeergarage voor pendelaars en werknemers en een ontsluitingsweg naar de R4.
24. Raad van State, afdeling bestuursrechtspraak, nr. 183.356 en nr. 183.359, 26 mei 2008, <http://www.raadvst-consetat.be>
25. Volgens deze bepaling moeten de vastgestelde milieukwaliteitsnormen door de overheid worden gehanteerd bij zowel het plannen als het realiseren van het beleid.
26. Milieuzonering is het aanbrengen van een noodzakelijke ruimtelijke scheiding tussen milieubelastende en milieugevoelige functies ter bescherming of vergroting van de leefkwaliteit. Zo bepalen milieunormen dat de vestiging van een milieubelastend object (een fabriek bijvoorbeeld) op bepaalde afstand moet komen van een milieugevoelige functie als een woonwijk.
27. Via stedenbouwkundige verordeningen kunnen maatregelen worden ingevoerd inzake het ruimtelijk begrenzen van milieuhinder (art. 2.3.1 Codex Ruimtelijke Ordening). Op basis van artikel 2.2.2. §1 Codex Ruimtelijke Ordening kan deze materie ook worden geregeld in ruimtelijke uitvoeringsplannen. Op die wijze kan een milieuzoneringsfilosofie in de ruimtelijke planning worden ingevoerd.